

Cesàreo Calvo Rigual, *Estudi contrastiu del lèxic de la traducció italiana del “Tirant lo Blanc” (1538)*, «Biblioteca Filològica», LXXII, Institut d’Estudis Catalans, Barcelona, 2012, 359 pp. + CD-ROM

Curt Wittlin
(Univ. de Saskatchewan)

Aquest llibre té l’origen en una tesi -d’una qualitat equivalent a la d’una “Thèse d’État” francesa, o d’una “Habilitation-schrift alemanya”- amb la qual Cesàreo Calvo Rigual va guanyar el grau de doctor de la Universitat de València. A més, havent impressionat amb els resultats d’aquesta tesi els membres de la Secció Filològica de l’Institut d’Estudis Catalans, aquests van acordar de concedir-li el Premi Jaume I i de publicar-la en un volum -editat a cura de Germà Colón- de la «Biblioteca Filològica».

El volum uneix dos estudis -traductològic i lingüístic-, precedits d’una introducció general. El conjunt ofert pel Dr. Calvo podrà servir de model de com fer una descripció exhaustiva d’una traducció i de com presentar els materials de la manera més útil i aprofitable per a filòlegs i lingüistes. Calvo ho fa afegint al llibre un CD-ROM, un *disquet* el contingut del qual descriu, al seu “Mètode de la confecció de la base de dades i de l’elaboració del corpus”, a les pp. 223-229 del llibre, com a primer dels set annexos que hi trobem.

L’Índex general de l’obra (pp. 355-359) deixa veure, gràcies a l’ús de subdivisions numerades per un programa d’ordinador, la intel·ligent i lògica estructura del volum. Així, després d’una elogiosa Presentació de l’obra escrita per Germà Colón, i d’una Introducció descriptiva del llibre afegida per l’autor, comença amb 1. “Aspectes generals”; per exemple, 1.1, “Itàlia i la cort de Màntua al començament del segle XVI”, i 1.2, “Lelio Manfredi, el traductor del *Tirant*”. Poc sabem de la vida de Manfredi, que es va guanyar fent traduccions, feina que alternava amb l’elaboració d’algunes obres de creació, poemes o comèdies, o d’un tractat de cavalleria, inspirat en el *Tirant*.

L’extensa secció 2 (pp. 29-135) estudia des de tots els angles “La traducció italiana”, demanant-se primer quina de les edicions del text català havia usat el traductor. Amb 2.2 comença l’“Anàlisi del treball de Manfredi”, subdividida en la recerca i explicació de llocs on el text italià desvia i s’allunya de l’original català d’una manera criticable, i la recerca de llocs on la desviació és acceptable. Primer, doncs, s’analitzen els errors de traducció imputables al traductor. Poden ser deguts o al seu deficient domini de la llengua catalana -que el feia sucumbir a atraccions paronímiques (e. g., “Força em desplauria”: ‘Forse che mi dispiacera’) o a la seva imperfecta comprensió i interpretació del contingut de la novel·la, per exemple quan va traduir “corona de cuiro” amb ‘corona

d'oro', sense adonar-se que això és el contrari de la idea de l'autor, qui elogia un poble que ensenyava al nou rei que cal evitar el luxe i la vanitat. És de més interès filològic estudiar les 'desviacions acceptables', o fins i tot loables, com quan Manfredi tradueix "hon volrien amar" amb 'dove vorriano andare'. Aprenent de Manfredi, els editors recents del *Tirant* han corregit "amar" en "anar".

Després de presentar exemples de com Manfredi, igual que la majoria dels traductors pre-humanistes, fa sovint correspondre a mots catalans únics dos mots en italià, Calvo passa a descriure com Manfredi tracta els refranys i els noms propis que hi ha a l'original. Havent fet tot això, pot passar, a l'apartat 2.3, a avaluar "la competència lingüística del traductor". Primer ens recorda que no sabem com, on i quan Manfredi havia arribat a aprendre prou bé el català (escrit i literari) per sentir-se preparat a traduir un text tan extens com el *Tirant*; i això –sembla– sense fer ús de dos diccionaris disponibles en el seu temps: el *Liber elegantiarum* de Joan Esteve i el *Lexicon* de Nebrija. Si Manfredi topava amb mots catalans que no li eren familiars no els feia simplement desaparèixer, com feien tants d'altres traductors medievals, però usava el context i la seva intuïció (guanyada llegint molta literatura, també en llatí) per oferir una hipòtesi, potser en forma d'un grup de sinònims.

En aquest context és de doldre que Calvo, elaborant la seva tesi abans del 1991, no hagués pogut aprofitar el meu *Repertori d'expressions multinominals i de grups de sinònims en traduccions catalanes antigues*, publicat per l'IEC aquell any en la sèrie «Repertoris de la Secció Filològica» (660 pp. amb 13.000 exemples). Li hauria agradat trobar-hi exemples de grups de sinònims o de traduccions multinominals explicatives, trets de traduccions catalanes antigues, que mostren que certs mots catalans que eren poc familiars a l'italià Manfredi també causaven dificultats a molts lectors catalans. Els traductors -a tota Europa, vegeu la introducció al *Repertori*- tenien prou experiència per poder preveure que el mot que estaven a punt d'usar, perquè creien que no hi havia d'altre per traduir bé certa frase, no seria familiar a molts lectors per ser rar o nou, i per això hi van afegir una glossa o mots de sentit afí (sovint podien inspirar-se en notes interlineals en el manuscrit llatí que traduïen). Així aconseguïen ajudar els lectors en un punt concret i al mateix temps divulgar i ensenyar mots rars, literaris, o neologismes, mots que, poc a poc, els traductors, o tots els autors, podran usar més lliurement. Exemples trets del *Repertori*:

En temps dels dos *Tirants*, tant cat. "piadós" com it. "pietoso" eren mots poc divulgats. On Martorell va posar "piadós", Manfredi posarà "pietoso e benigno". Però ¿què trobem en dues traduccions catalanes de textos llatins on surten *mansuetus* i *pii*? Això: "benigne i piados", i "benignes i piadosos". La situació és semblant quant al llatí "lite" i germanisme "brega". Trobem en el *Tirant* "brega" i en el *Tirante* "guerra o lite o questione". ¿I com es van traduir al català els mots *briga*, *lites*, *litigia*, *bella*, *cladis*, *contentio*, *proelia* trobats en textos llatins? Amb "brega o bando", "brega o baralla", "brega i contenció", "dissensió i brega", "brega o guerra". I com l'expressió en el *Decameró* "dare briga"? "Dar brega i tedi".

L'avaluació que Calvo fa (pp. 127-135) de la competència lingüística de Manfredi i del valor de la seva traducció, és convincent. Podem considerar la qualitat del seu italià equivalent a la qualitat del català usat per Martorell; llengües encara no estandarditzades, però estabilitzades i representatives. El *Tirant* i el *Tirante*, doncs, poden servir de base sòlida i fiable a un estudi lingüístic contrastiu del lèxic dels dos textos.

Aquest estudi contrastiu forma la secció 3 del llibre. El professor Colón, peoner en comparar els lèxics de textos disponibles en dues o més llengües romàniques, considera la secció 3 "d'un interès excepcional" (p. 9). Els qui estimen el *Tirant* com a monument de creació literària potser no entendran que es pot considerar "una delícia" poder estudiar i quantificar, en el camp de la for-

mació de mots, l'ús de prefixos, sufixos, participis adjectivals, gerundis, arabismes, etc. Però ells també han d'estar agraïts a Cesàreo Calvo, perquè el seu llibre atraurà l'atenció no tan sols de romanistes, però també d'estudiosos de traduccions en llengües no romàniques, de traduccions en general. El llibre de Calvo els servirà de model i indirectament aprendran molt sobre el nostre *Tirant lo Blanc*, que potser encara no coneixien. La gran novel·la de Martorell, de patrimoni hispànic i romànic es farà patrimoni europeu. ¡Nova "glòria, exaltació i fama", i "honor i renom" per a València!